

СОЦІОЛОГІЯ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ

УДК 316

БАТЮК А.М.

СОЦІОЛОГІЯ СПОРТУ ЯК ОКРЕМИЙ НАПРЯМ СОЦІОЛОГІЧНОГО ЗНАННЯ

Сучасна соціологічна думка України має широке різноманіття поглядів на кількість та напрями окремих соціологічних теорій. Відомі вітчизняні дослідники в галузі соціології виокремлюють досить широке коло підходів. Так, зокрема М.П. Лукашевич та М.В. Туленков виокремлюють такі види соціологічних теорій: соціологія особистості, соціологія сім'ї, соціологія молоді, етносоціологія, соціологія девіантної поведінки, соціологія конфлікту, соціологія кар'єри, соціологія організацій, соціологія громадської думки, соціологія масових комунікацій [1].

Автори підручника “Галузеві соціології” за редакцією В.Є. Пилипенко розглядають такі види соціологічних теорій: економічна соціологія, соціологія політики, соціологія культури, соціологія освіти, соціологія моралі, соціологія релігії, соціологія особистості, електоральна соціологія, соціологія злочинності, соціологія праці, соціологія управління [2].

При цьому відповідні підходи не містять прямого дублювання, але й не висвітлюють усі аспекти соціального життя. Важливу в цьому контексті думку пропонує Ю.І. Яковенко, який, щоправда, для галузі спеціальних наукових досліджень, порушує проблему протосистематики. Зокрема, назва наукової спеціальності 22.00.04 – спеціальні та галузеві соціології сама цілком сприяє подальшій диференціації. На думку Ю.І. Яковенко, спеціальні соціології можна розподілити на: соціологію простору і часу (соціологія міста, соціологія села, соціологія регіонів, соціологія історії, соціологія часу тощо); соціологію соціальних дій (дозвілля, туризм, праця, споживання, управління тощо). Своєю чергою, галузеві соціології також можна розподілити на: соціологію соціальних інститутів (армія, культура, освіта, наука, політика тощо); соціологію форм суспільної свідомості (знання, мистецтво, мораль, наука, громадська думка, право, релігія тощо) [3, с. 157–171]. Відповідна неоднозначність та структурність дає нам підстави для авторського аналізу та пропозицій можливих напрямів подальших соціологічних досліджень.

Базуючись на відсутності однозначного підходу до структури сучасної соціологічної теорії, вважаємо за можливе запропонувати авторське бачення специфічної соціологічної теорії середнього рівня – соціології спорту (та фізичної культури). Відповідний напрям соціологічних досліджень може бути віднесений до напрямку соціології особистості (який розглядають М.В. Туленков, М.В. Лукашевич,

В.Є. Пилипенко). У цьому контексті такий підвид соціологічної теорії може розглядатися як соціологія способу життя.

В умовах сучасного життя підвищується роль культури. На наш погляд, фізична культура може розглядатися як невід'ємна складова загальної культури суспільства. В умовах постійного погіршення екологічної ситуації та зростання психічного та нервового навантаження на організм людини (з одночасним скороченням фізичного навантаження) все більшого значення набувають її соціальні функції.

Відповідно до вітчизняного законодавства, фізична культура та спорт є різними етапами рухівної активності суб'єктів. Так, спорт – діяльність суб'єктів сфери фізичної культури і спорту, спрямована на виявлення й уніфіковане порівняння досягнень людей у фізичній, інтелектуальній та іншій підготовках шляхом проведення спортивних змагань. Водночас фізична культура – діяльність суб'єктів сфери фізичної культури і спорту, спрямована на забезпечення рухової активності людей з метою їх гармонійного, передусім фізичного, розвитку та ведення здорового способу життя [4].

Ми повністю погоджуємося також з визначенням фізичної культури, наведеним у словнику “Вікіпедія”, згідно з яким фізична культура – складова культури, пов'язана із системою фізичного виховання, організації спорту, спеціальних наукових дослідів, технічних засобів, потрібних для фізичного виховання і спорту, суспільної та особистої гігієни, раціональної організації активного відпочинку тощо [5]. Таким чином, можна констатувати, що думка про те, що фізична культура – складова культури не є новою. Водночас фізична культура останніми роками, постійно функціонально змінюється, пристосовуючись до зміни соціокультурних вимог (потреб) суспільства. Відповідні зміни відбуваються також внаслідок зміни соціально-демографічної структури суспільства, що постійно розвивається і змінюється. Це, на наш погляд, підтверджує думку про те, що розвиток загальної культури суспільства та фізичної культури є взаємопов'язаним та взаємозумовленим.

Розглядаючи культуру із соціологічних позицій, можна констатувати, що феномен культури полягає у відборі певних видів соціальної поведінки і життєвого досвіду людей. Так відбувається виникнення певних культурних норм. Так, якщо в суспільстві або окремій соціальній групі формуються (виникають) культурні норми, це, як правило, означає, що інші (які були до цього) застаріли і не відповідають вимогам сучасності. Аналогічні процеси відбуваються на сьогодні і у фізичній культурі.

В емпіричній соціології культури досліджуються системи норм та цінностей, що регулюють поведінку індивідів та соціальних груп, а також культурна досудова практика тих чи інших груп працівників [6, с. 134].

Український дослідник В.І. Лукашук на підставі аналізу літературних джерел виділяє декілька основних напрямів соціологічних досліджень спорту. Перший, виокремлений ним напрям, пов'язаний із

дослідженням впливу спорту на основні види життєдіяльності людини: економічну, освітню, культурну; другий – з вивченням інтеграції спорту до соціальних структур суспільства; третій – з аналізом інтенсивного розвитку спорту як самостійного соціального інституту; четвертий – з дослідженням впливу спорту на соціалізацію і виховання особистості, формування стилю життя. Сам автор пропонує п'ятий напрям – історико-соціологічний аналіз [7, с. 77–83]. Оскільки спорт та фізична культура є елементами взаємопов'язаними й такими, що характеризують різні фази (та різний рівень) фізичної активності, висловлене В.І. Лукащуком можна також перенести і на фізичну культуру. Відповідно, це дає підстави констатувати, що соціологічна рефлексія фізичної культури та спорту має досить різноаспектний характер, що свідчить про складність об'єкта дослідження.

Для розуміння можливості розгляду соціології спорту та фізичної культури як самостійної соціологічної теорії (або як складової соціологічної теорії вищого порядку) необхідно звернути увагу на розуміння об'єкта та предмета соціологічного дослідження. Так, відповідно до визначень, наведених Д.М. Гвішані, об'єктом соціологічного дослідження є певна соціальна реальність, що не залежить від дослідника, а предметом – властивості, сторони, відносини та процеси цієї реальності [6, с. 211].

Розглядаючи можливий об'єкт дослідження соціології спорту та фізичної культури, можна констатувати, що в суспільстві існує значна частка людей, що мають різний рівень фізичної активності та, відповідно, по-різному відносяться до неї. При цьому спорт – діяльність спрямована на виявлення та уніфіковане порівняння досягнень людей у фізичній, інтелектуальній та іншій підготовленості в процесі змагань, можна констатувати, що його існування неможливе без існування суб'єкта, що проявляє фізичну активність та суб'єкта оцінювання. Водночас фізична культура спрямована на забезпечення фізичної активності суб'єктів з метою їх гармонійного розвитку (ведення здорового способу життя), що, відповідно, зумовлює появу суб'єкта фізичної активності та суб'єкта, що її скеровує. Відповідно, наявність двох груп суб'єктів у фізичній культурі та спорті говорить про існування соціальних відносин як у середовищі людей, що виявляють фізичну активність, так і між такими особами і зовнішнім світом. Відповідні процеси формують певну відносно відокремлену соціальну реальність, учасниками якої є вищезазначені суб'єкти. Відтак, існування такої реальності дає змогу констатувати, що вона може бути об'єктом соціологічного дослідження.

Російський автор М.А. Розов, філософуючи щодо ідеального об'єкта науки, зокрема відзначав: “Ідеальний об'єкт у цьому контексті – це об'єкт, властивості якого зумовлені не його матеріалом, не його фізичною природою, а деякими соціальними програмами”. На підтвердження цієї думки автор наводить висловлювання щодо ідеального об'єкта емпіричного дослідження В.С. Стюпіна, згідно з яким, це передусім

конкретні програми, які фіксують ті питання, на які слід відповісти в ході емпіричного опису об'єкта, ті ознаки, які слід визначити. Точніше, ідеальні об'єкти – це особлива форма усвідомлення наявності таких програм [8, с. 42–43]. На наш погляд, розглядаючи коло соціологічних питань, на які слід відповісти в процесі соціологічного дослідження соціальної сфери фізкультури та спорту, можна констатувати, що в цілому підпадає під характеристики ідеального об'єкта (щоправда ми на його ідеальності не наполягаємо).

У такому сенсі властивості, боки, відносини та процеси, що виникають між об'єктами дослідження в процесі взаємодії щодо прояву фізичної активності, повною мірою відповідають вимогам щодо предмета соціологічного дослідження.

Варто також враховувати, що єдність функціонального, ціннісного і діяльнісного, що становить зміст фізичної культури, поглиблює розуміння її інтеграційної, людиноутворювальної, духовно-фізичної сутності. Відповідно, розгляд процесу фізичної активності (спортивної діяльності) окремо від зазначених блоків є по суті неможливим. Дослідженням, здатним поєднати в собі аналіз сукупності зазначених блоків (як властивостей об'єкту дослідження), є, у першу чергу, соціологічне дослідження.

Відповідний інтеграційний підхід підводить нас до парадигми структурного функціоналізму запропонованого Т. Парсонсом та Р. Мертоном. Відповідно до зазначеної парадигми, фізична культура і спорт виконують у структурі соціальної системи суспільства функцію механізму розвитку (збереження) фізичного та (частково) психічного здоров'я членів суспільства.

Відповідно до Р. Мертона, функцією діяльності як комплексу є сукупність її об'єктивних наслідків, пов'язаних із саморегуляцією системи та адаптацією до середовища [9, с. 81–87]. Відповідно, функцією діяльності фізичної культури та спорту є забезпечення набору певних фізичних характеристик суб'єктам фізичної активності, що пов'язані із забезпеченням їм гарного самопочуття та можливостей збільшення соціальної активності, а також допомоги в адаптації до змін середовища (як біологічного, так і соціального).

Розглядаючи фізичну культуру і спорт з позицій функціоналізму звертає на себе увагу також думка Р. Мертона про те, що соціологи не повинні намагатися пояснити “усе одразу” відносно суспільства, а натомість – мають зосередитися на розгляді спеціалізованих соціальних проблем або певних типів явищ із подальшою систематизацією отриманих даних. На його думку, соціологія має прагнути розвивати “теорію про” – специфічні явища соціальної дійсності: наприклад, бідність, девіацію, стратифікацію, суспільні рухи чи соціальні інститути, такі як родина, промисловість, церква, освіта, чи сфери діяльності: політична, дозвілля, мистецтво, секс тощо, а отже, окреслювати кожною спеціалізованою

теорією тільки обмежену площину, радіус дії, певний ранг соціальних феноменів [2].

Таким чином, фізичну культуру та спорт можна розглядати як самостійний об'єкт соціологічних досліджень, базуючись на принципах структурного функціоналізму. При цьому необхідно також відзначити, що фізична культура та спорт відіграють не лише важливу відтворювальну функцію, а й формують певні соціальні та культурні норми, які, у свою чергу, впливають на загальну культуру суспільства, що свідчить про системний характер цих процесів. Остання думка додатково підтверджує справедливість виокремлення нами соціології спорту та фізичної культури як окремого напрямку соціологічного дослідження.

Однак будь-яка теоретична концепція, у тому числі запропонована нами соціологія спорту та фізичної культури, має певні функції, які ми вважаємо за необхідне розглянути. У цілому цей напрям соціологічних досліджень, на нашу думку, має виконувати принаймні п'ять її функцій: 1) пізнавальну; 2) прогностичну; 3) методологічну; 4) інструментальну; 5) соціотехнологізаційну (або просвітницьку).

Пізнавальна функція соціології спорту та фізичної культури (далі – ССФК) полягає в пізнанні природи, характеру та особливостей соціальної взаємодії в процесі реалізації фізичної активності. Встановлення закономірностей, ціннісно-мотиваційних орієнтацій та закономірностей (законів) соціальної взаємодії суб'єктів. Пояснення встановлених особливостей.

Прогностична функція є взаємопов'язаною із попередньою, адже її завдання полягає в тому, щоб на підставі знання щодо закономірностей соціальної взаємодії та ціннісно-мотиваційних орієнтацій учасників такої взаємодії встановити можливі (очікувані) наслідки такої взаємодії. Реалізація такої функції дає можливість передбачати (а відповідно, уникати) тенденцій, що можуть загрожувати ефективній соціальній взаємодії суб'єктів фізичної активності.

Методологічна функція в цьому контексті означатиме поєднання за допомогою теорії ССФК як теорії середнього рівня “високої” соціологічної теорії з потребами прикладних досліджень, включно до формування теоретичної бази конкретних емпіричних досліджень. Певною мірою, ССФК може виступати в ролі засобу інтеграції, що пов'язує фахівців різних сфер (тренерів, лікарів, спортсменів, громадськість), пов'язаних із фізичною активністю, та забезпечує задоволення їх інформаційних потреб у відповідній галузі соціальної взаємодії.

Інструментальна функція безпосередньо пов'язана із попередньою і по суті є її продовженням. Її реалізація має формувати й розвивати методи збору, обробки та аналізу первинної соціологічної інформації. Будучи досить специфічною сферою соціальної взаємодії, спорт (особливо професійний) потребує збільшення достовірності соціологічних досліджень. Власне фізична культура, учасники якої є представниками різних соціальних груп суспільства, у процесі дослідження також формують певне коло

інструментальних проблем в процесі підняття планки якості, достовірності емпіричних робіт.

Важливість останньої функції в сучасному суспільстві є особливою, якщо не наріжною, адже забезпечення соціальної технологізації залучення громадськості до фізичної активності на сьогодні є однією з найважливіших завдань фізичної культури і спорту. Однак складні суспільні соціальні процеси використання такого інструменту, як пропаганда, практично нівелюють. Від чого виникає необхідність у розробці більш складних, при цьому і більш ефектних соціальних технологій, здатних ефективно вплинути на світогляд суспільства.

Висновки. Підбиваючи підсумок проведеному теоретичному аналізу, можна констатувати, що соціологія спорту та фізичної культури, з одного боку, конструюється у межах загальної соціологічної теорії, а з іншого, – має певну автономію, об'єкт, предмет, функції і проблемне поле. Основною теоретичною парадигмою подальших досліджень соціології фізичної культури та спорту слід вважати структурний функціоналізм, адже цей напрям суспільної діяльності є досить вузьким у функціональному спрямуванні при цьому він забезпечує принциповий вплив на ряд суспільних соціальних процесів.

Як було зазначено вище, фізична культура містить суттєвий потенціал відтворення особистості в її тілесно-духовній єдності. Незатребуваність цього потенціалу призводить до обмеженості формування особи, яка стає антикультурною за своєю суттю, що, у свою чергу, негативно впливає на загальну культуру суспільства негативно позначаючись на всій сукупності фізичних процесів. Саме через людину, через прояв взаємозумовленості людиноутворювальної й адаптивної функції культури відбувається вплив на особистість і суспільство. Спорту в цій сфері належить роль стимулу до фізичної активності через який пропагується та закріплюється інтерес до фізичної активності. Щоправда на сьогодні в Україні переважає професійний спорт, що накладає на нього відбиток самостійної (відокремленої) культури – культури обраних. Одним із наслідків чого є падіння інтересу до фізичної культури як культури мас. Ліквідація таких розбіжностей вимагає використання соціально-технологізуючих підходів. До того ж фізична культура та спорт набувають особливого соціального значення, оскільки її метою, предметом і головним завданням є збереження та розвиток здоров'я нації, що зрештою позитивно впливає на соціальне самопочуття усіх членів суспільства.

Література

1. Лукашевич М.П. Спеціальні та галузеві соціологічні теорії : навч. посіб. / М.П. Лукашевич, М.В. Туленков. – 2-ге вид., допов. і випр. – К. : МАУП, 2004. – 464 с.
2. Спеціальні та галузеві соціології : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / В.Є. Пилипенко (ред.). – К. : Каравела, 2003. – 300 с. – (Серія “Вища освіта в Україні”).
3. Яковенко Ю. Соціологія професіоналізму – фальстарт, або Небезпечний прецедент проголошення нібито нової соціологічної галузі / Ю. Яковенко // Соціологія:

теорія, методи, маркетинг : науково-теоретичний часопис. – К. : Інститут соціології НАН України. – 2009. – № 4. – С. 157–171.

4. Закон України “Про фізичну культуру і спорт” [Електронне видання] // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 14. – Ст. 80. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=3808-12>.

5. Фізична культура // Вікіпедія – вільна енциклопедія [Електронне видання]. – Режим доступу: http://uk.wikipedia.org/wiki/Фізична_культура.

6. Краткий словарь по социологии / под общ. ред. Д.М. Гвишиани, Н.И. Лапина ; сост. Э.М. Коржева, Н.Ф. Наумова. – М. : Политиздат, 1989. – 479 с.

7. Лукашук В.І. Основні етапи розвитку соціології спорту / В.І. Лукашук // СОЦІОПРОСТІР : міждисциплінарний збірник наукових праць з соціології та соціальної роботи. – 2011. – № 1 (2).

8. Розов М.А. О природе идеальных объектов науки / М.А.Розов // Философия науки. – М. : ИФ РАН, 1998. – Вып. 4.

9. Кучеренко В. Функционалистская парадигма Роберта Мертона в современном социологическом дискурсе к 90-летию со дня рождения / В. Кучеренко // Социология: теория, методы, маркетинг. – 2000. – № 4.

10. Мертон Р. Социальная теория и социальная структура (фрагменты) / Р. Мертон ; В. Танчер (ред.). – К. : Абрис, 1996. – 109 с. – (Бестселлеры мировой социологии).

Батюк А.М. Соціологія спорту як окремий напрям соціологічного знання

У статті теоретично обґрунтовано актуальність відокремлення в соціологічних теоріях середнього рівня як окремої теорії соціології спорту та фізичної культури. Обґрунтовано предмет, об'єкт цього напрямку соціологічних досліджень. Запропоновано та розкрито функції нового напрямку та накреслено основні практичні завдання соціології фізичної культури і спорту.

Ключові слова: соціологія спорту, соціологічне знання, фізична культура.

Батюк А.Н. Социология спорта как отдельное направление социологического знания

В статье теоретически обосновывается актуальность выделения в социологических теориях среднего уровня в качестве отдельной теории, социологии спорта и физической культуры. Обосновываются предмет, объект данного направления социологических исследований. Предложены и раскрыты функции нового направления и намечены основные практические задачи социологии физической культуры и спорта.

Ключевые слова: социология спорта, социологическое знание, физическая культура.

Batiuk A. Sociology of sport as a separate line of sociological knowledge

This article presents the actualite of allocation the sports and physical training sociology as a separate theory among the sociological theories of the medial level. Also the subject and the object of this direction of the sociological search are proved, the functions of a new direction are offered and opened, and

the basic practical problems of sociology of physical training and sports are jotted in this article.

Key words: *sociology of sport, sociological knowledge, physical culture.*